

za kip Decija Marija Venancija Bazilija (*Decius Marius Venantius Basilus*), patricija, konzula (leta 484 ali 508) in prefekta mesta Rima, ki je na lastne stroške po hudem potresu obnovil areno.

V naslednjem zelo kratkem poglavju avtorica objavlja ohranjene številke arkadnih vhodov v amfiteater, temu pa sledi najboljširnejše in osrednje poglavje v knjigi, v katerem so zbrani vsi napisi, ki označujejo sedeže na stopnicah in se našajo na ugledne osebnosti zlasti poznorimskega obdobja in pozne antike. Veliko zgodnejših napisov je bilo nadomeščenih s kasnejšimi, kar je razumljivo, saj zgodnejši niso bili več aktualni. V prvem delu poglavja so obravnavani zgodnejši od ohranjenih poznih napisov; struktura tega dela je takšna, da so najprej objavljeni vsi napisi, tem pa sledijo po abecednem redu zbrana imena vseh oseb, ki so jim sedeži pripadali. K vsaki teh oseb, gre predvsem za senatorje pozne antike, je dodan izčrpen prozopografski komentar; skupaj s fragmentarno ohranjenimi imeni gre za 109 oseb. V drugem delu so objavljeni napisi in komentiran seznam senatorjev poznejšega obdobja: teh je, skupaj s fragmentarnimi, 214. Sledi še krajše poglavje, v katerem je avtorica objavila grafite gladiatorjev, ter poglavje z napisi, ki se nanašajo na gladiatorske šole. V zaključnem poglavju, ki mu sledi še vrsta indeksov ter razmeroma maloštevilne fotografije, avtorica razpravlja o rezultatih opravljenega dela, ki je bilo izredno težavno tako fizično - del napisov se še vedno hrani v nezdravem in umazanem ambientu kletnih prostorov - kot študijsko. Ugotavlja, da so ti napisi dragocen vir za prozopografijo 4., 5. in 6. stoletja ter hkrati zanimiv predmet za preučevanje samopredstavitve senatorjev pozne antike. Samopredstavitve je bila - predvsem od Avgusta dalje, ki je po vsem imperiju uvedel postavljanje monumentalnih napisov - skozi celo antiko vse do njenega konca ena pomembnih komponent v življenju rimske državne elite. Enako - le seveda v manjšem merilu - je veljalo za mesta drugod po Italiji in v rimskih provincah, ne le za Rim, saj je municipalna elita povsod stremela za tem, da bi v tedanji družbi vidno izstopala.

Žal je veliko napisov iz Koloseja danes zgubljenih, predvsem tistih iz zgodnjorimskega obdobja. Večina ohranjenih napisov, od katerih se jih nemalo hrani v podzemnih prostorih, so ohranjeni le odlomki, težko so berljivi, napisi iz različnih časovnih obdobj se včasih celo prekrivajo, skratka, predstavljajo izjemno težek predmet študija. Predvsem pa vsebina napisov zahteva obširno prozopografsko znanje, saj največ napisov omenja senatorje iz poznorimskega obdobja in pozne antike. Vseh napisov skupaj je prek tisoč. S. O. pa se ni posvetila le napisom, podrobno je preštudirala tudi različne gradbene faze Koloseja, njegovega dograjevanja ter prenavljanja, stalnih prepotrebni popravil na tej ogromni stavbi, ne nazadnje tudi zaradi pogostih potresov ter težav, ki jih je povzročala voda v podzemnih prostorih. Dokumentacije je največ od 4. stoletja po Kr. dalje, za prejšnja obdobja je po večini zgubljena. Vsi, ki so financirali prenovitvena dela, so dali to tudi vklesati na monumentalne kamnite napise, s tem pa so ovekovečili sebe za bodoče generacije. S. O. je analizirala in na novo izrednotila podatke o 319 senatorjih in drugih uglednih osebnostih pozne antike; rezultati njenega dela so pokazali, da bo v leksikalnem delu v treh knjigah, *Prosopography of the Later Roman Empire*, potrebno črtati kar 64 senatorjev, katerih imena so bila na napisih Koloseja napačno prebrana oz. rekonstruirana. Dokler to ni storjeno, je najmerodajneše delo za prozopografijo marsikaterega senatorja poznorimskega obdobja pričujoča knjiga Silvije Orlandi.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 22. Edizioni Quasar, Roma 2004. 286 str., številne fotografije med besedilom.

Tudi dvaindvajsetemu zvezku epigrafske serije *Supplementa Italica* (nova serija) je predgovor s predstavitevjo knjige tako

kot vsem drugim napisal urednik monografije Silvio Panciera. Pričujoča knjiga je posvečena napisom iz zelo različnih delov Italije, med drugim so obravnavana mesta, katerih novi napisi so bili že predstavljeni v predhodnih zvezkih zbirke, zato lahko govorimo o *Supplementorum supplementa* (dopolnitvah dopolnitev). Poleg pravkar omenjenega dela zvezka, ki zavzema osrednji del knjige, jo lahko razdelimo še na dva; prvi del obravnava nove napise antičnega mesta *Forum Iulii Iriensium*, zadnji oziroma tretji del pa je izbor bibliografije za epigrafiko Italije, Sicilije in Sardinije.

Nove napise mesta *Forum Iulii Iriensium* iz Ligurije (9. regije) je komentirala in pripravila za objavo Laura Boffo. Sedem napisnih kamnov (dva sta brez napisov), pri katerih gre večinoma za fragmente, je pripravila zelo natančno in v skladu s kriteriji stroke. Še posebej je potrebno poudariti njeno izčrpo argumentiranje datacij, ki ga pri drugih avtorjih pogosto pogrešamo. Na začetnih straneh avtorica navaja argumente za identifikacijo antičnega mesta z današnjo Voghero, čemur sledi zgodovinski oris mesta in njegove okolice. Začetkom mesta lahko sledimo v 2. st. pred Kr., ko so Rimljani želeli s cesto *via Postumia* povezati Genuo v Liguriji z Akvilejo. V zadnji četrtini 2. st. pred Kr. je obravnavano mesto postalo skromen center, ki se je razvijal naprej v 1. st. pred Kr., saj je pridobil na administrativnem, sodnem in gospodarskem pomenu. Kolonija *Forum Iulii Iriensium* pa je bila ustanovljena šele v času po cesarju Trajanu.

Najbolj obsežen je drugi del knjige, ki ga sestavljajo suplementi k suplementom nekaterih že objavljenih antičnih mest Italije. Marco Buonocore je poskrbel za objavo novih napisov šestih mest iz 4. regije (*Sabina et Samnium*): *Aufidena*, *Histonium*, *Teate Marrucinarum*, *Sulmo*, *Corfinium* in *Superaequum*. Opisi in komentarji novih napisov te regije so nekoliko krajši, tudi datiranje ni vedno dobro argumentirano. Iz Avfidene so objavljeni trije fragmentarno ohranjeni novi napisi: en podstavek in dva nagrobnika; več napisov (12) je iz mesta *Histonium*, pri čemer je za prve tri napise, ki so bili že objavljeni, avtor predlagal novo branje. Ostali napisi, ki so v večini primerov nagrobniki, so bolj ali manj fragmentarno ohranjeni. Od sedmih napisov iz mesta *Teate Marrucinarum* po svoji obliki, namembnosti in ohranjenosti izstopa napis na čaši *cucordia pocolo*, ki bi moral biti napisan kot *concordiae poculum*, saj gre za posvetilo čaše boginji Konkordiji. Med napisi Sulmone pritegne pozornost tisti, ki omenja častilce Jupitra Okritikanskega (*Ocriticanus*), saj je ta oblika za latinski jezik nova. Največ napisov je v tem sklopu objavljenih iz Korfinija (33), kar je med drugim tudi posledica sistematičnih izkopavanj v času od maja do novembra 1994 in od junija do septembra 1995. Razmeroma veliko jih je za razliko od ostalih mest ohranjenih v celoti, kot običajno pa tudi tokrat prevladujejo nagrobniki. Preostalo je samo še sedem napisov iz zadnjega mesta 4. regije *Superaequum*, ki so tudi tukaj večinoma fragmenti.

Gianfranco Paci je pripravil objavo treh novih napisov iz mest *Cingulum* in *S. Vittore di Cingoli* v 5. regiji (*Picenum*). Avtor opiše fragmente natančno, tudi komentar je izčrpen, manj pozornosti pa posveti datiranju. Silvia Maria Marengo je za objavo pripravila devet napisov mesta *Camerinum* iz Umbrije (6. regija). Pri teh je zanimivo predvsem to, da gre v večini primerov za napise, ki so se nahajali na posodju (*instrumentum domesticum*). Zaradi svoje specifičnosti vsebujejo veliko manj oprijemljivih kriterijev za datiranje, na kar opozori sama avtorica tudi s tem, da jih po času nastanka postavi v eno širšo dobo (cesarsko).

V nadaljevanju se s prispevkom G. Mennelle in P. Melli vrnemo v 9. regijo (*Liguria*), tokrat k mestu *Genua*. Avtorja predstavi najnovejše zgodovinske izsledke o tem zelo pomembnem mestu Ligurije. Zgodovinskemu orisu sledi objava enega fragmentarno ohranjenega napisa, ki so ga našli med izkopavanji leta 1991. Napis omenja institucijo *quattuorvir*, ki je kot običajno zapisana s štirimi pokončnimi črtami, a ker ima ta

številka še prečno črto, ki je značilnost starejšega obdobja, lahko napis datiramo v relativno zgodnje obdobje - prva polovica 1. st. po Kr. Sledi še prispevek G. Mennelle, s katerim ostajamo še naprej v Liguriji. Avtor s kratkim prispevkom predstavi tri nove fragmente napisnih kamnov z delno ohranjenimi napisi. O preteklosti tega območja je znanega zelo malo, ker ni bilo nikoli sistematičnih izkopavanj, s katerimi bi se lahko dokopali do novih spoznanj, najverjetneje pa tudi do novega napisnega materiala.

Maria Silvia Bassignano je objavila napise iz mest *Bellunum*, *Pagus Laebactium* in *Feltria* 10. regije (*Venetia et Histria*). Ker se je v krogu stroke uveljavila teorija, da se je *pagus Laebactium* nahajal na teritoriju Beluna, ju je avtorica obravnavala skupaj. Med enajstimi napisi s tega območja izstopata objavi dveh cesarskih napisov, ki ju lahko najdemo že pri Pilonu, a ker ga Mommsen ni cenil dovolj, da bi ga imel za vrednega zaupanja glede epigrafike, sta ta dva napisa pristala med ponaredkami. Drugo mesto v 10. regiji je *Feltria*, od koder sta na novo objavljena le dva napisa, preprost miljniki in napis, ki ga je Mommsen zaradi besedila, ki je odstopal od drugih besedil, označil kot ponaredek. Prispevek o novih napisih v 11. regiji (*Transpadana*) iz naselbine *Ticinum* je pripravila Rita Scuderi. Od osmih napisov so štirje krščanski, kar ponovno potrjuje pomemben delež tovrstnih napisov v municipiju *Ticinum*. Poleg tega, da so opremljeni s križem, jih prepoznamo še po značilnih napisnih formulah (npr. *hic requiescit* - tukaj počiva).

S tem zvezkom zbirka *Supplementa Italica* začne objavljati epigrafske bibliografije po antičnih centrih Italije, Sicilije in Sardinije, kar predstavlja tretji del pričujoče knjige. Bibliografija je splošnega značaja in zajema predvsem glavne epigrafske publikacije in korpuse, ki so razporejeni po posameznih mestnih naselbinah, kar bo gotovo olajšalo in skrajšalo iskanje. Še en zvezek epigrafske zbirke *Supplementa Italica* več pa dokazuje, da se epigrafska veda ne more izčrpati, vedenje o antični zgodovini tako nikoli ne bo popolno. Nenehno odkrivanje novih napisnih spomenikov in nova pravilnejša branja starih dopolnjujejo zanimivi mozaik rimske zgodovine.

Julijana VIŠOČNIK

Deep-Water Shipwrecks off Skerki Bank. The 1997 Survey. Anna Marguerite McCann, John Peter Oleson (ur.). Journal of Roman Archaeology. Supplementary series 58. Portsmouth, Rhode Island 2004. Prispevki 16 sodelavcev, 224 strani, več barvnih in ČB fotografij, risb in kart.

Knjiga podrobno predstavlja projekt globokomorskega raziskovanja Skerki Bank, ki je potekal v vodah med Sicilijo in Kartagino v času med 1987 do 1997 in kjer je bilo prvič v sodelovanju arheološke ekipe in ob pomoči tehnologije ameriške vojske raziskano obsežno najdišče osmih potopljenih ladij iz različnih obdobji, med njimi tudi petih rimskih.

Da bi lahko razumeli pomen projekta Skerki Bank, je treba povedati, da so vse do nedavnega bile podvodne raziskave omejene predvsem na obalne pasove in manjše globine, kar je raziskave omejevalo na dobrih 5 % celotne Zemljine vodne površine. Z neslučnim tehnološkim razvojem robotike pa so podvodna raziskovanja dobila povsem nove razsežnosti. Najvidnejši uspeh na tem področju je omočil razvoj sistema ROV, tako imenovanega po začetnicah angleškega termina *remotely operated vehicle*, ki je bil prvič uporabljen na predstavljenem projektu. S podvodnim robotom, Jazonom, opremljenim s sonarji, radarji in kamero ter dodatkom, imenovanim Medeja, je bilo omogočeno sofisticirano vodenje posadke, ki je spremljala napravi s krova ladje, s katero sta bila robota povezana. Robotska podmornica Jazon je dodatno opremljena s posebnimi prijemaletkami in sistemi dvigal, ki nosijo na krov spremene ladje izbrano, iz potopljenih kontekstov iztrgano gradivo.

To teoretično in praktično pomeni, da so vse morske globine odprte in jih dovolj sodobno opremljena posadka lahko kjerkoli razišče. Sedanja oprema omogoča delo na globinah do 11 km. To je velikega pomena za raziskovanje potopljenih plovil, kajti v plitkih vodah so ostanki močno izpostavljeni nenehnemu gibanju vodnih mas, ribiškimi mrežam, a tudi potapljačem in plenilcem. Le še redko se ohranijo na prvotnem mestu potopa.

Kot so pokazale raziskave zadnjih let, pa so razbitine v velikih globinah največkrat povsem nedotaknjene. Prav primer Skerki Bank kaže izjemne raziskovalne pogoje, ki jih nudijo globokomorska najdišča. Zaradi majhne prisotnosti odlaganja so potopljeni ostanki plovil in tovorov pokriti le s tankimi nanosi, medtem ko so potopi v bližini kopnega običajno prekriti s sedimenti, ki jih odlagajo vode s kopnega.

Velike prednosti pa prinaša tudi robotika, ki za razliko od človeške potapljaške posadke ni časovno omejena glede trajanja potopa.

Toda že pred neslučnim razvojem robotike je podvodna arheologija močno spremenila dotedanji pogled na antično plovbo. Na splošno je zelo dolgo veljalo, da je bila plovba v starih časih omejena na plitke, priobalne plovbe. Danes vemo, da so rimske ladje z monsunskimi vetrovi plule v Indijo, česar srednjeveške niso več zmogle.

Podvodna arheologija sega v prelomna šestdeseta leta, ko je Anna McCann, sedaj na univerzi v Bostonu, začela v Cosi na tirenski obali kompleksne raziskave pristaniških struktur antične Italije. Skoraj istočasno je Georg Bass s teksaške univerze pričel z obsežnimi raziskavami potopov na območju turške obale Male Azije in Cipra. Mnoge tehnike in metode, ki so se razvile ob teh delih, so bile fundamentalnega pomena za današnje uspehe podvodne arheologije.

Arheološko najdišče Skerki Bank leži v globokem morju severozahodno od Sicilije, in kot redno poudarjajo ameriški raziskovalci, v mednarodnih vodah. Najdišče je odkril P. Ballard, projekt je vodila Anna McCann, ki je o raziskavah poročala na mnogih konferencah. Obsežno o metodah dela leta 1999 na konferenci na znamenitemu *Massachusetts Institute of Technology* in večkrat o raziskovalnih rezultatih in keramičnih najdbah na konferencah za rimsko keramiko *Rei Cretariae Romanae Fautores*, najobširneje na srečanju v Efezu leta 1998. Udeleženci mednarodne konference v Rimu 2002 pa smo si imeli priložnost ogledati pristaniške strukture Cose, ki so bile dolgoletni cilj obsežnih italijansko-ameriških raziskav. Projekt Skerki Bank je bil zamišljen med drugim tudi kot raziskovanje pomorskih poti, ki so povezovale antična pristanišča v Sredozemlju s Coso.

Na najdišču Skerki Bank je bilo v letih med 1988 do 1997 odkritih kar osem potopljenih plovil. Pet je rimskih trgovskih ladij, dve srednjeveški in ena iz devetnajstega ali dvajsetega stoletja. Najzanimivejši so bili ostanki rimskih ladij. Prva je iz 80-tih let 1. st. pr. Kr., zadnja, ki sega v čas okoli leta 400, je dobila vzdevek po zaščitnici mornarjev, Izida.

V pričujočem delu Anna McCann najprej predstavlja pogoje dela. Ni nepomembno, da je v letih med 1987 do 1997 raziskovalna ekipa imela na razpolago pomoč ameriške vojaške nuklearne podmornice. Mesto potopa so natančno sonarno kartirali, sestavili podrobno podvodno mozaično sliko najdišča in opravili topografski pregled morskega dna. Na podlagi vzorčnega gradiva so časovno umestili potop in ocenili vrsto plovil in pomen tovara. Z arheologi so sodelovali strokovnjaki oceanografi, navtični inženirji, konzervatorji in računalniški eksperti. Poudariti je treba, da je celoten podvodni poseg potekal takorekoč pred očmi svetovne javnosti in televizija ga je direktno predvajala na šolskih vzgojnih programih ZDA.

Delo s sonarjem omogoča dokumentiranje posameznih predmetov do centimetra natančno. Omogoča prepoznavanje tipov posameznih amfor, žal pa sedanja stopnja razvoja tehnologije ne omogoča tudi prikaza razsežnosti najdišča v celoti. Pri posameznih posnetkih kljub veliki natančnosti ni mogoče dati mer prikazanih predmetov.